

Др Филип Мирић,¹
Научни сарадник,
Самостални стручно-технички сарадник
за докторске студије,
Правни факултет Универзитета у Нишу

UDK: 343.8

Прегледни научни чланак

Примљен: 24. 10. 2023.

Прихваћен: 30. 10. 2023.

ПЕНОЛОГИЈА И ДРУГЕ НАУКЕ И НАУЧНЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Апстракт: Имајући у виду развојне фазе пенологије као науке, сасвим је јасна њена повезаност са кривичним правом и криминологијом. Пенологија је мултидисциплинарна наука која користи сазнања и других наука и научних дисциплина које се баве проучавањем криминалитета, попут криминалне политике, психологије, психијатрије и других наука и научних дисциплина. Управо однос пенологије са другим наукама и научним дисциплинама је предмет овог рада, а његов циљ да се укаже на значај мултидисциплинарности за развој пенологије, али и осталих наука и научних дисциплина са којима је она повезана.

Кључне речи: мултидисциплинарност, пенологија, науке и научне дисциплине.

1. Уводна разматрања

Етимолошки посматрано, термин „пенологија“ представља сложеницу грчко-латинског порекла која је настала спајањем речи роена- лат. казна и logos –грч. (λόγος, наука = наука о казнама). Пенологија је била најпре дефинисана као научна дисциплина која се бави научним проучавањем казни, њиховом применом и њиховим дејством (немачки теоретичар Франс Либер 1848). У теорији се могу наћи и мишљења да се овакво схваћена пенологија може третирати као пенологија у ужем смислу. Пенологија у ширем смислу проучава еволуцију кривичних санкција уопште, еволуцију о схватањима о циљевима кривичних санкција, третман осуђених лица, организацију средства и методе преваспитавања, као и систем постпеналних мера (Јовашевић, 2006: 464-465).

¹ filip@prafak.ni.ac.rs

Пенологија је, као наука, прошла у свом развоју кроз неколико фаза. Најранија проучавања пенолошке материје налазимо код Јулијуса и Шарла Лика (Васиљевић-Продановић, 2022: 13-14). Прва фаза развоја пенологије поклапа се са појавом казне лишења слободе. У односу на ранији период, увођење казне лишење слободе представља велики напредак јер се тиме ублажава одмазда и свирепост кажњавања. Проблем настаје током извршења ове казне. Наиме, она је често извршавана у нехигијенским и нехуманим условима. У овој фази развоја пенологије, она се посматра као наука о затворима (Константиновић-Вилић, Костић, 2006: 17).

Друга фаза развоја пенологије карактерише се њеном уском повезаношћу са криминологијом, као науком која се бави проучавањем феноменолошких и етиолошких карактеристика криминалитета. Овоме су допринела и учења италијанске позитивне школе, чији су представници сматрали да истраживања треба усмерити ка учиниоцу кривичног дела, ка његовим позитивним аспектима, али и ка питањима од значаја за извршење казне (Васиљевић-Продановић, 2022: 13-14). У овој фази пенологија се развија под утицајем криминологије.

Коначно, у трећој фази, долази до осамостаљења пенологије, до њеног осамостаљења као науке. Појава идеје ресоцијализације извршилаца кривичних дела у многоме је утицала на то да пенологија осигура своју самосталност.

Схватање да се кажњава са одређеним циљем и то пре свега ради заштите друштва кроз застрашивање постаје основа казнама и кажњавању које су заступали представници класичне школе кривичног права. Прихватање тих идеја и њихова примена кроз практична решења нису ишли ни лако, ни брзо, ни равномерно. Европска друштва XIX века нису била ни близу уједначена како у економском и привредном смислу, тако ни у духовном, културном и било ком другом. Постепено прихватање ових идеја трајало је током читавог XIX века да би данас у знатној мери постала универзална, односно општеприхваћена (Lakobrija, 2020:136).

Пенологија је наука која се бави проучавањем казни и других кривичних санкција, њиховом применом и извршењем, као и њиховим дејством. Први пут се у научној систематици пенологија појављује у XIX веку у радовима немачког теоретичара Франца Либра. Пенитенцијарна наука, наука о затворима, је према Холцендорфу део пенологије, као науке о казнама, што је било схватање и других аутора тог периода (Васиљевић-Продановић, 2022: 13). Савремена пенолошка истраживања се баве проучавањем нових идеја и облика реаговања на криминалитет,

попут ресторативне правде и неформалних поступала за решавање конфликта, што ће допринети њеном даљем развоју као мултидисциплинарне науке.

Пенологија данас има значајно место међу друштвеним наукама. Иако се развијала као правна научна дисциплина, пенологија свој предмет истраживања проширује и изван нормативног оквира. Пенологија је повезана са другим наукама које се баве односом човека и друштва, користи њихова сазнања и методе за проучавање свог предмета, а својим сазнањима доприноси и развоју других наука. Из пенологије су се развиле и друге научне дисциплине које са различитих становишта изучавају облике третмана и извршење кривичних санкција. Савремена пенолошка истраживања се баве проучавањем нових идеја и облика реаговања на криминалитет, попут ресторативне правде и неформалних поступала за решавање конфликта, што ће допринети њеном даљем развоју као мултидисциплинарне науке (Васиљевић-Продановић, 2022: 15). Управо однос пенологије и других кривичноправних наука и научних дисциплина предмет је овог рада, док је његов циљ да се њиме укаже на међусобну повезаност кривичноправних наука и научних дисциплина.

2. Пенологија и кривично право

Имајући у виду развојни пут пенологије, најпре треба приказати њен однос са кривичним правом. На развој пенологије је пресудно утицало кривично право јер оно одређује услове за постојање кривичних дела и за изрицање кривичних санкција. Историјски посматрано, сасвим је јасно да пенологија током свог развоја „носи наслеђе кривичног права“ (Васиљевић-Продановић, 2022: 21). У кривичноправној теорији има схватања која пенологију посматрају као „нову научну дисциплину, која је настала у вези са развијањем нових метода у третману осуђених делинквената, а у вези са увођењем једне нове гране права тзв. извршног кривичног права“ (Јовашевић, 2006: 36) Пенологија има задатак да проналази и побољшава начине и средства за примену кривичних санкција и мера, проверава њихову ефикасност и даје предлоге за унапређење нормативног оквира, чиме доприноси развоју кривичног права (Васиљевић-Продановић, 2022: 21).

Однос ове две науке се остварује и кроз примену индивидуализације. Правосудни органи кроз законску и судску индивидуализацију настоје да изрекну санкцију која ће на најбољи начин допринети ресоцијализацији осуђеног, а у оквиру третмана се тај циљ у пракси остварује

(Константиновић Вилић, Костић, 2011: 31). Однос између кривичног права и пенологије је узајамно условљен.

Дакле, пенологија и кривично право имају за предмет проучавања исти феномен – кривичне санкције, али са различитих аспеката и у различитом обиму и садржају. Диференцијација кривичноправних дисциплина, током последња три века обележило је и постепено издвајање пенологије, прво из науке кривичног права, а после из криминологије. Обогаћивањем праксе кривичних санкција (посебно казне лишења слободе), начина њиховог извршења и развијања посебних пенитенцијарних установа и правних института, пенологија се издвојила из науке кривичног права. Поред тога, у пенологији је присутна историјска и нормативна оријентација проучавања позитивних кривичноправних, уставних и других административних питања извршавања кривичних санкција, док се кривично право, као правна наука, ослања на резултате пенологије, у ревизији постојећих решења казнене политике (Радоман, 2003: 14-15).

3. Пенологија и криминологија

Пенологија је уско повезана са криминологијом, тако да су поједини аутори сматрали да је пенологија део криминологије – примењена криминологија. Повезаност криминологије и пенологије нарочито се испољава у области криминалне етиологије, док се феноменолошка сазнања о криминалитету одређених категорија (типова) делинквентата непосредно примењују у фази извршења кривичних санкција и поступања са тим лицима. Одређивање одговарајућег третмана (индивидуализација третмана) према осуђеном лицу у пенолошкој пракси могуће је једино ако се проучи личност делинквента и сазнају узроци његовог криминалног понашања. На тај начин теоријска знања и емпиријска истраживања криминологије налазе значајну примену у пенолошкој пракси приликом испитивања, посматрања и класификације осуђених лица, избора корекционих метода и техника третмана, примени појединих облика третмана (групна психотерапија, групно саветовање), организовању и пружању постпеналне помоћи. Такође је значајан допринос криминолошких изучавања социолошком и психолошком изучавању осуђеничке заједнице, утврђивању њеног утицаја на процес ресоцијализације и сагледавању односа између формалног и неформалног система у пенитенцијарној установи (Николић-Ристановић, Константиновић-Вилић, 2018: 41-42).

С друге стране, пенолошка пракса помаже криминологији да дође до значајних сазнања о узроцима криминалног понашања и да провери постављене хипотезе у пракси преваспитања. Кроз пенолошку праксу криминологија сагледава да ли се примењују одговарајуће методе ресоцијализације и у којој мери је неадекватан третман делинквената узрок рецидивизма као посебно друштвено опасног облика испољавања криминалитета. Сем тога, прикупљање чињеница о криминалном понашању у оквиру криминолошких истраживања врши се различитим методама, при чему се неке од њих (посматрање, мерење, упоређивање, експерименти) примењују на популацији која се налази у пенитенцијарној установи (Николић-Ристановић, Константиновић-Вилић, 2018: 41-42). Дакле, криминологија се бави етиолошким и феноменолошким карактеристикама криминалитета. Она проучава узроке криминалитета као негативне друштвене појаве и криминалног понашања као индивидуалне појаве. Криминологија се може посматрати као синтетичка наука која се састоји из неколико криминолошких наука које могу бити етиолошке науке (криминална социологија, криминална антропологија, криминална психологија и криминална психопатологија) и неетиолошке науке (криминална етнографија, криминална профилакса, криминална педагогија и криминална лингвистика) (Јовашевић, 2006:37).

Однос криминологије и пенологије је у великој мери испреплетан јер савремени облици третмана према извршиоцима кривичних дела у многоме зависе од доброг познавања узрока, услова и фактора криминалног понашања, а са друге стране, да би се одредио најефикаснији облик третмана неопходно је познавање личности осуђеника.

Интересовање за упознавање личности учиниоца кривичног дела, је важно за криминологију која се бави проучавањем узрочним факторима криминалитета. Пенологија проучава карактеристике извршилаца кривичних дела, како би утврдила на које криминогене факторе код конкретног осуђеног лица треба деловати путем третмана. На тај начин ове две науке допуњују своја сазнања (Васиљевић-Продановић, 2022: 22).

4. Политика сузбијања криминалитета и пенологија

Пенологија је од изузетног значаја за политику сузбијања криминалитета. Она у великој мери може дати одговор на питање колико су одређене кривичне санкције ефикасне у борби против сузбијања криминалитета. Истраживања у области пенологије посебно су значајна и

за остваривање принципа специјалне и генералне превенције. Она могу допринети и сазнању о деловању појединих модалитета кривичних санкција, што је од посебног значаја приликом креирања мера политике сузбијања криминалитета.

Неадекватно извршавање одређених кривичних санкција може бити својеврсни сигнал за политику сузбијања криминалитета како би се учинили додатни напори да се обезбеде неопходни услови за извршење одређене кривичне санкције, а ако то није могуће, да се од ње и одустане (Стојановић, 2016: 21).

Важно је истаћи да је политика сузбијања криминалитета (криминална политика) научна дисциплина која се бави проблемима сузбијања криминалитета, па су њена истраживања повезана са пенолошким питањима и сазнањима. Задатак криминалне политике је и да одреди циљеве друштвеног реаговања на криминалитет, као и средства за остваривање тог циља. Пенологија пружа политици сузбијања криминалитета теоријска и практична сазнања о кривичним санкцијама, начину њиховог извршења, као и ефектима на осуђена лица. Она, такође, доприноси и критичком сагледавању мера сузбијања криминалитета и проверава ефекте кривичних санкција на криминално понашање (Васиљевић-Продановић, 2022: 22-23). Уколико нека мера друштвене и правне реакције на криминалитет не остварује своју сврху, потребно ју је изменити и допунити или уклонити из кривичноправног система. Са друге стране, политика сузбијања криминалитета сугерише које мере превентивног и репресивног карактера треба примењивати у сузбијању криминалитета. На тај начин се и сам кривичноправни систем стално допуњује, мења и развија, како у теоријском тако и у практичном с,ислу. Може се закључити да су политика сузбијања криминалитета (криминална политика) комплементарне и да допуњују једна другу у систему друштвеног реаговања на криминалитет (Васиљевић-Продановић, 2022: 23).

5. Пенологија и педагогија

Педагогија је наука о васпитању. Васпитање представља значајан чинилац у формирању личности и његовом примереном друштвеном понашању. Како се педагогија бави не само позитивним, него и негативним утицајима фактора васпитања, који, како се у пенологији показује, значајно утичу на криминално понашање, резултати њених истраживања су веома битни у погледу утицаја мера преваспитања, чиме се бави посебна пенолошка и педагошка дисциплина – пенолошка андрагогија

(Радоман, 2003: 16). У вези са изнетим, треба истаћи да се може посматрати и однос пенологије и пеналне антропологије, које кажњавање и кривичне санкције посматра кроз хуманистичку и историјску призму. Особености пеналне антропологије у Србији могуће је сагледати кроз дуг период времена, почев од доба пре феудалне Србије, па све до данашњих дана (Константиновић-Вилић, Костић, 2006: 9). Детаљније излагање о односу пеналне антропологије и пенологије би превазишло обим и карактер овог рада, који има за циљ да холистички сагледа однос пенологије и других наука и научних дисциплина.

6. Психологија и пенологија

Психологија је наука која проучава и објашњава психички живот човека. Ради се о науци чије подручје интереса и предмет изучавања чине различити психички процеси личности. Када је реч о клиничкој и социјалној психологији, пенологија користи сазнања ових научних дисциплина, на тај начин што њихова сазнања о криминогеним факторима настоји да угради у сам процес ресоцијализације. Такође, и када је реч о субјективним факторима који су довели до криминалног понашања, пенологија настоји да и ова сазнања на прави начин искористи приликом састављања адекватног програма поступања током извршења кривичних санкција (Радоман, 2003: 15). На описан начин се остварује повезаност између пенологије и психологије. Када је реч о различитим поремећајима личности и њиховом утицају на остваривање пенолошког третмана, они се посматрају у оквиру односа психијатрије и пенологије, о чему ће више речи бити у наставку овог рада.

7. Психијатрија и пенологија

Човек није само рационално, већ и емотивно биће. На различите позитивне, али и антисоцијалне и противправне активности покрећу га и емоције, нагони и остали елементи његовог психичког живота. Емоције су лични доживљају објективне реалности и нас самих (Ћирић, 2013: 80). Бројни аспекти човекове психе су од значаја за пенологију нарочито када је реч о осуђеницима са извесним сметњама у психичком функционисању. Све ово утиче да однос судске психијатрије и пенологије буде изузетно значајан за креирање адекватних облика третмана (Радоман, 2003:15).

У погледу судске психијатрије као науке и њене везе са правним наукама и научним дисциплинама од посебног је значаја наставни предмет

Правна медицина, који се реализује на основним академским студијама на правним факултетима, па се може закључити да су пенологија и судска психијатрија повезане и на теоријском и на апликативном плану (Ђирић, 2013: 10).

Нарочит значај у примени појединих облика и метода третмана пре-васпитања и ресоцијализације имају и карактер и темперамент, ставови навике, емоције мотиви, комплекси и друге црте личности које условљавају асоцијалну и деструктивну активност и понашање (Радоман, 2003: 17). Психијатрија се, у начелу бави различитим поремећајима личности. У осуђеничкој популацији постоји одређен број осуђеника који представља опасност по себе и друге осуђенике, пенологија користи сазнања психијатрије у погледу третмана ових поремећаја. Осим тога, у систему извршења кривичних санкција, актуелан је проблем болести зависности, чиме се ствара основа за тесну повезаност пенологије и психијатрије. Такође, и у области третмана, сазнања психијатрије су од велике важности за пенологију. Наиме, извесном броју осуђеника неопходан је комплекснији психијатријски третман, нарочито када је реч о комбинованим поремећајима личности (Радоман, 2003: 17). На овај начин се остварује комплексан и узајамно условљен однос пенологије и психијатрије.

8. Закључна разматрања

Развојем пенологије као самосталне науке, створили су се услови за систематско научно проучавање извршења кривичних санкција и различитих облика третмана који имају за циљ сузбијање свих фактора који су довели до испољавања криминалног понашања код извршилаца различитих кривичних дела. Узимајући све то у обзир, сасвим је јасан практични значај пенологије. Без адекватног третмана током извршења кривичних санкција, немогуће је остварити ни адекватну ресоцијализацију осуђених лица, што је један од основних циљева кривичних санкција. Савремена пенологија се не ограничава само на проучавање и унапређење третмана који се примењују према лицима којима је изречена казна лишења слободе, већ и било која друга кривична санкција. Ширење предмета пенологије је било неопходно, имајући у виду потребу да се на адекватан начин одговори савременим облицима криминалитета.

Пенологија је свој развој започела под окриљем кривичног права и криминологије. Њен даљи развој довео је до осамостаљења и профилисања пенологије као посебне науке. Пенологија је повезана са

бројним наукама и научним дисциплинама. Ова повезаност је неопходна и нужна. Без одговарајућих сазнања из области кривичног права, криминологије, судске психијатрије, политике сузбијања криминалитета и осталих наука и научних дисциплина није могуће креирање и имплементација најефикаснијих модалитета друштвених и правних активности за сузбијање криминалитета.

Свим поменутих наукама и научним дисциплинама је заједничко да проучавају противправна, асоцијална и антисоцијална понашања човека. С обзиром да се њихови предмети истраживања преплићу, сасвим је јасно да се једино кроз мултидисциплинарни приступ и спровођење заједничких теоријских и емпиријских истраживања може пронаћи адекватан друштвени и правни одговор на криминалитет.

Узимајући у обзир предмет и циљеве пенологије, који се пре свега, односе на проучавање кривичних санкција и третмана према осуђеним лицима који се током њиховог извршења примењују, неопходно је користити знања и резултате теоријских и емпиријских истраживања других кривичноправних наука и научних дисциплина, Овакав приступ је неопходан јер злочиначкој вољи извршилаца различитих кривичних дела треба супроставити знања и вештине свих оних који свакодневно раде на сузбијању различитих облика криминалитета и других противправних понашања.

Литература

Васиљевић-Продановић, Д. (2022) *Основи пенологије*, Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Јовашевић, Д. (2006) *Кривично право-општи део*, Београд: Номос.

Јовашевић, Д. (2006) *Лексикон кривичног права*, Београд: Службени гласник.

Константиновић Вилић, С., Костић, М. (2011) *Пенологија*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета.

Константиновић-Вилић, С., Костић, М. (2006) *Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији*, Ниш: Свен.

Константиновић-Вилић, С., Костић, М. (2006) *Пенологија*, Ниш: Свен.

Николић-Ристановић, В., Константиновић-Вилић, С. (2018) *Криминологија*, Београд: Издавачко-графичко предузеће "Прометеј".

Радоман, М. (2003) *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*, Нови Сад-Београд: Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Центар за издавачку делатност, Нови Сад.

Стојановић, З. (2016) *Политика сузбијања криминалитета*, Београд: Универзитет у Београду - Правни факултет.

Ђирић, З. (2013) *Судска психијатрија*, Ниш: Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу.

Lakobrija N. (2020) Zločin i kazna - Evropa i Srbija XIX veka, *Civitas*, vol. 10, br. 1, 136-158.

Filip Mirić, LL.D.,
Research Associate,
Associate for Postgraduate Study Services,
Faculty of Law, University of Niš

PENOLOGY AND OTHER SCIENCES AND SCIENTIFIC DISCIPLINES

Summary

Penology, as a science, has gone through several stages in its development. The first phase in the development of penology coincides with the emergence of the penalty of deprivation of liberty (imprisonment). In relation to the earlier period, the introduction of the penalty of imprisonment was a great improvement because it reduced retribution and severity of punishment. Yet, the problem arose during the execution of this penalty because the offenders often served their sentences in unhygienic and inhumane conditions. At this stage of its development, penology was seen as the science of prisons. The second phase in the development of penology was characterized by its close correlation with criminology, as a science dealing with the study of phenomenological and etiological characteristics of criminality. The studies of the Italian positive school criminologists significantly contributed to establishing penology as a science. The representatives of this school of thought believed that research should be aimed at the perpetrator of the crime, the positive aspects of his/her personality, and the issues important for the execution of the sentence. In this phase, penology developed under the influence of criminology. The third phase in the development of penology leads to its independence as a science. The emergence of the idea about the perpetrators' resocialization had a great impact on penology and ensured its independence.

Today, penology has an important place among the social sciences. Although it developed as a discipline of legal science, penology has expanded the subject matter of its research beyond the normative framework. Penology is correlated with other sciences that deal with the relationship between man and society, using their knowledge and methods to study its subject matter, and thus contributes to the development of other sciences with its knowledge and findings. Penology has also contributed to the development of other scientific disciplines that study the forms of treatment and execution of criminal sanctions from different points of view. Contemporary penological research study new ideas and forms of responses to crime, such as restorative justice and informal conflict resolution procedures, which will contribute to its further development as a multidisciplinary science.

Keywords: *penology, multidisciplinary, sciences, scientific disciplines.*